

DEMOGRAFIYADA OILA VA UNING TARAQQIYOTI

Dilshoda Inomjonova

Andijon davlat universiteti, Tabiiy fanlar fakulteti

Geografiya yo‘nalishi talabasi

dilshodainomjonova20@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oila paydo bo‘lishi va rivojlanishini ilmiy o‘rganish, oilaning jamiyat taraqqiyotidagi mahsuli, oilaning shakllari, demografik taraqqiyotdagi o‘rni, oilaning demografik mezonlari, ijtimoiy holati, oilaning demografik vazifasi uning demografik faoliyati.

Kalit so‘zlar: monogam oila, ko‘pxotinlik oila, ekzogam oila, oilaning demografik vazifalari, uning demografik rivojlanishi, oilaning ijtimoiy vazifalari, ijtimoiy rivojlanishi, oilaning iqtisodiy vazifalari, iqtisodiy rivojlanishi, uy-ro‘zg‘orchilik.

ANOTATION

A scientific study of the origin and development of a family in this article, the product of the family in society, the skeptics of the family, the role of the demographic development, the demographic criteria of the family, the social status, and the demographic function of the family are its demographic activities.

Key words: monogamous family, polygamous family, eczogamous family, the demographic functions of the family, its demographic development, the social functions of the family, its social development, the economical functions of the family, its economic development, housekeeping.

Oila jamiyat taraqqiyotining mahsuli sifatida o‘zining paydo bo‘lishi va rivojlanish tarixiga ega. Oilaning dastlabki shakli ibtidoiy jamoa tuzumi davrida paydo bo‘ldi. Ma’lumki, ibtidoiy jamoa tuzumining birinchi bosqichida insonlar to‘da-to‘da bo‘lib yashaganlar. Ular orasidagi jinsiy munosabatlar tartib - qoidaga ega bo‘lmagan. Bir nechta erkak va bir nechta ayol farzandlari bilan bir oila bo‘lib yashaganlar, o‘zaro turmush kechirishgan. Oilaning bunday shakli fanda “Poligamiya” - ko‘p nikohlik, deb ataladi. Quldorlik jamoa tuzumi davrida esa jamiyat taraqqiyotida yuz bergan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar asosan, xususiyl mulkning paydo bo‘lishi natijasida, oilaning tarkibi ham, shakli ham o‘zgardi. Dexqoncxilik va chorvaxilikning rivojlanishi ijtimoiy ishlab chiqarishda erkaklar qadrini oshirdi, moddiy maxsulotlar yaratishda erkaklar ulushi yuqori bo‘la boshladi. Natijada ota huquqiga asoslangan patriarhal oila vujudga keldi. Endi bir erkak oila boshlig‘i bo‘lib, u xotinlari, farzandlari va qullari bilan oila bo‘lib yashardilar. Bunday oilalar ko‘pxotinlik, ya’ni “poliginiya” asosida tashkil bo‘lgan poligamiya oila shakli bilan monogam - bir nikohli oila o‘rtasidagi oraliq oilalarni tashkil etganlar. Quldorlik davridan feodalizm jamoa tuzumi davriga o‘tish, hamda feodalizm ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi oilaning “monogam”, ya’ni yakka nikohlilik ko‘rinishining paydo bo‘lishiga asos bo‘ldi. Ushbu davrda xo‘jalik yuritishda ota-ona farzandlari, nabira - chevaralari bilan birga ishtirok etishgan. Ular birgalikda ekin ekib, xosil yig‘ib, moddiy boylik yaratishgan. Ushbu davrda ota -ona, o‘g‘il-qiz, kelin -kuyov, nabiralari birga bir nechta bo‘g‘inli oila bo‘lib yashashgan. Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari sharoitida esa, yirik -yirik sanoat korxonalarining paydo bo‘lishi natijasida, mayda dehqon xo‘jaliklar, mayda hunarmand oilalar inqirozga uchradi. Bolalarning mehnatidan foydalanish, ularga ishchi kuchi sifatidagi talab asta -sekin kamayib boradi. Ko‘p bo‘g‘inli katta oila bo‘lib yashash hollari yo‘qola boshladi va oilaning yangi tuzilishi er -xotin va bolalardan iborat bo‘lgan nuklear - yadro oila yuzaga keladi.

Oila paydo bo‘lishi va rivojlanishini ilmiy o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, oilaning tashkil bo‘lishida asosiy omil-nikoh va qarindoshlik munosabatlari bo‘lib, bu hol oilaga berilgan ilmiy ta’rifda o‘z ifodasini topgan. Oila-insonlarning tabiiy biologik,

nikoh, qon-qarindoshlik, iqtisodiy, huquqiy, ma'naviy munosabatlarga asoslangan turmush birligi va o'zaro javobgarlik orqali bog'langan ijtimoiy guruhidir. Oilaning bugungi shaklida oila a'zolari bir-birlari bilan umumiy turmush, ma'naviy xuquqiy, psixologik munosabatlar va o'zaro javobgarlik xis-tuyg'ulari bilan bog'lanib turadilar. Oilada har bir oila a'zosining o'z ijtimoiy o'rni bordir. Oila asosini er - xotin tashkil etadi. Lekin oilada er-xotin uning farzandlari, otaonasi, aka-uka, opa -singil va boshqa qarindosh-urug'lar ham yashashlari mumkin. Demak oila turli mezonlar asosida tashkil topar ekan, ushbu mezonlarni o'z mazmuniga ko'ra, shartli ravishda demografik, ijtimoiy va iqtisodiy mezonlarga ajratish mumkin.

1.Oilaning demografik mezonlarga ko'ra turlari: Ma'lumki oila tashkil bo'lishiga avvalo erkak bilan ayol o'rtasidagi nikoh birligi asos bo'ladi. Ana shu nikoh birligiga asosan oila ikki turga bo'linadi. Poligam - ko'p nikohli oilalar, bunday oilalar yuqorida qayd etilganidek bir erkak, bir nechta ayol bilan nikohda turishi, oila ko'rishi mumkin. Monogam - bir nikohli oilalar, ya'ni bir erkak bir ayol bilan nikohda turadi, oila quradi. Qayta tuzilgan - ikkinchi nikohli oilalar.

2.Oila unda istiqomat etuvchi oila a'zolarining tarkibiga ko'ra turlari: Oddiy (nuklear) oila, unda er-xotin nikohga kirmagan, ya'ni turmush qurmagan farzandlari bilan yashaydi. Bunday oilalar turlari eng ko'p tarqalgandir. Murakkab (ko'p bo'g'inli) oilalar, bunday oilalarda ikki yoki undan ortiq, avlod vakillari istiqomat etishadi. Masalan, ota-ona oila qurgan farzandi va nabiralari bilan yoki bobo, buvi, ota-ona va farzand o'z bolalari bilan istiqomat etishadi.

3. Oila yadrosini tashkil etgan er-xotin hayotligiga, shu oilada birga yashash va yashamasligiga ko'ra turlari: Tugal (to'liq) oilalar, er -xotin hayot bo'lgan va birga yashagan oilalar. Tugalmas (noto'liq) oila. Bunday oilalarda oila asosini tashkil etgan er xotinning biri hayot emas yoki shu oilada yashamaydi.

4. Oilada istiqomat etuvchi oila a'zolarinint miqdoriga ko'ra: Kichik oilalar (2 - 4 kishilik) O'rta oilalar (5 - 6 kishilik) Katta oilalar (7 - 8 va undan ko'p kishilik) mavjuddir.

5. Bolalar soniga ko‘ra: farzandsiz, bir bolali, kam, o‘rtacha va ko‘p bolali oilalar (davlatlarda, turli davrlarda ushbu mezonlar turlichadir.) Oila jamiyatda tutgan ijtimoiy o‘rniga, ya’ni er- xotinning ijtimoiy sinfiga, guruhiga qarab ham turlarga bo‘linadi. Oilaning bunday ijtimoiy turlari, turli ishlab chiqarish usuli xukmron jamiyatda turlicha bo‘lgan.

Oilalar ijtimoiy holatiga ko‘ra 2 guruhga bo‘lish mumkin:

1. Er-xotin bir xil ijtimoiy guruhga mansub oilalar (ishchi oilalar, xizmatchi oilalar, dehqon, tadbirkor, savdogar, olimlar, san’atkor, xunarmand oilalar).

2. Er-xotin turli ijtimoiy guruhga mansub oilalar.

3. Er-xotinni ma’lumotlariga ko‘ra turlari: o‘rta ma’lumotli, o‘rta maxsus, yordamchi maktab ma’lumoti va oliy ma’lumotga ega bo‘lgan oilalar, ma’lumotsiz (savodsiz) oilalar.

4. Oilaning “yoshiga” ko‘ra yosh oila (1 yilgacha, 3-5 yillik, 6-10 yillik turmush tajribasiga ega bo‘lgan oilalar), o‘rta yoshdagi oila, yetuk oila.

5. Oilaning hududiy jihatlariga ko‘ra: shahar, qishloq va aralash tipdagi oilalar. Hamda aralash tipdagi oilalar.

6. Er xotinning millatiga ko‘ra; Bir millatli (er xotin bir bir xil millatga mansub) va baynalminal (er-xotin turli millatga mansub) oilalar.

7. Olaning yuridik xususiyatiga ko‘ra rasmiy oila (nikohdagi oila) va norasmiy (nikohga kirmagan, nikohdan tashqari).

Oila paydo bo‘lgandan to hozirgi davrga qadar u bajarib kelgan vazifalar chuqur ilmiy tahlil etilsa, ularni asosan uch yo‘nalishda ifodalash mumkin. Bu yo‘nalishlar farzandlarning tutilishi, ularni tarbiyalash va moddiy extiyojini qondirishdir. Shuning uchun ham oila vazifalarini uch guruhga ajratish maqsadga muvofiqdir. Oilaning vazifalarini: Oilaning demografik vazifasi. Oilaning ijtimoiy vazifasi. Oilaning iqtisodiy vazifasi. Oilaning demografik vazifasiga - uning demografik faoliyati, ya’ni oilada farzandlarning tug‘ilishi, inson naslini, jamiyatni davom ettiruvchi avlod yaratish kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bo‘riyeva M, Tojjeva Z., Zokirov S. Aholi geografiyasi si va demografiya asoslari. Toshkent. 2011.
2. Bo‘riyeva M. “Demografiya asoslari” (o‘quv qo‘llanma) Toshkent. 2001.
3. Bo‘riyeva M.R. O‘zbekistonda oila demografiyasi. Toshkent, 1997.
4. Bo‘riyeva M.R. Oila va demografiya asoslari.(ma‘ruzalar matni) Toshkent 1999.
5. Mallaboyev T. Aholi geografiyasi va demografiya asoslari. Namangan. 2012.
6. Kopilov V.A. Geografiya naseleniya. M. 1999.
7. www.ziyonet.uz
8. www.nuu.uz

